

Razvoj Vebrove teorije spoznanja

BOJAN ŽALEC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
 Oddelek za filozofijo, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
 e-mail: bojan.zalec@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Vprašanje spoznanja je bilo motor Vebrovega razvoja. V razvoju njegove teorije spoznanja zasledimo pet "postaj". Prvi dve spadata v predmetnostno-teoretiško obdobje, tretja v njegovo osebnostno fazo, četrto zaznamuje razlikovanje in razmišljanje o istinitosti oz. veljavnosti v sklopu misli o Bogu, podlaga pete pa je teorija zadevanja stvarnosti. Leta 1921 je bil Veber prepričan, da je faktičnost ("istinitost") lastnost predmetov, ki si jo predočujemo, ne predočujemo pa si faktičnosti te faktičnosti. Zato je razlikoval med zgolj predmetnimi in (obenem) transcendentnimi "istinitostmi". 1923 je svoj pogled spremenil. Je nekaj, po čemer so stvari faktične, kaj to je, pa je čista neznanka X. Filozofija (1930) je notranje pravilno doživljanje povezala z voljo osebe. V Knjigi o Bogu (1934) je razvil tezo, da je faktičnost odvisna od božjega deja. V Vprašanju stvarnosti (1939) sicer ostaja na stališču, da si faktičnosti oz. stvarnosti ne predočujemo, vendar pa zelo dopolni in razvije trditev o njenem neposrednem intenciranju - zadevanju.

Ključne besede: doživljanje, predočevanje, resničnost, faktičnost, spoznanje

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF WEBER'S THEORY OF KNOWLEDGE

Question of knowledge was a motor of Veber's development. We could discern five "stations" in the development of his theory of knowledge. The first two belong to the object theory period. In the third he stressed very much the importance of a person. The fourth is marked by distinguishing and considering about truth or validity respectively. The background of the fifth is his theory about hitting upon reality. In 1921 Veber believed that factuality (truth) is the property of objects, which is presented by us. But we do not present the factuality of that factuality. So he distinguished between merely objectual truths and (at the same time) transcendental truths. 1923 he changed his view. There is something that makes entities factual, but we can not say what it is. It is purely unknown X. Philosophy (1930) connected an internally correct experience with the person's will. In the Book about God (1934) he developed a thesis that factuality depends on God's act. Question of Reality (1939) remained on the standpoint that we do not present factuality or reality respectively, but yet we directly intend it. We hit upon it.

Key words: experience, presentation, truth, factuality, knowledge

Uvod

Razvoj Vebrove misli lahko razdelimo v tri obdobja: predmetnostno-teoretiška faza, osebnostna faza in obdobje, v katerem je v ospredju dojevanje stvarnosti (*prim.* Trstenjak, 1982).¹ V razvoju njegove teorije spoznanja zasledimo pet "postaj".² Prvi dve spadata v predmetnostno-teoretiško obdobje, tretja v njegovo osebnostno fazo, četrto zaznamuje razlikovanje in razmišljanje o istinitosti oz. veljavnosti v sklopu misli o Bogu, podlaga pete pa je teorija zadevanja stvarnosti.

1. "postaja"

Ti pogledi so najbolj natančno izraženi v delu *Sistem filozofije* (*prim.* Veber, 1921). France Veber je bil učenec Alexiusa Meinonga. Na začetku svoje filozofske poti je bil pod močnim vplivom svojega učitelja.

Predmetnostna teorija je v veliki meri nastala kot reakcija na psihologizem, njene antipsihologistične težnje so zelo močne. Način antipsihologističnega razmišljanja v njej je bil naslednji: če sprejmemo splošno zakonitost, da ni doživljaja brez predmeta, potem smo premagali psihologizem. Če sprejmemo doživljanje, ki je najbolj gotova stvarnost, nam to samo priča o nepsihičnem predmetu, ki mu ustreza. Začnemo pri doživljanju, končamo v objektivnem svetu predmetov. Psihologizem je premagan. Pri predmetnostni teoriji gre za poskus najti Arhimedovo točko spoznanja, ki ne zaostaja za Descartesovim poskusom. Descartes je to točko iskal v svojem "cogito", je zapisal Janžekovič, Meinong pa jo je našel v doživljanju na splošno, v katerem je odkril objektivni predmet. Vendar ob takem razmišljanju ni prav težko formulirati ugovorov: odkod bitnost predmetu, ki sploh ne obstaja, če ne od doživljaja? Ali ni predmet sam nekaj psihičnega, "istoveten z vsebino doživljaja (Janžekovič, 1977b<1934>: 143-44)?" Zato je že pri Meinongu temeljni problem:

"kako doseči s stališča predmetne teorije pravo objektivno realnost, izvenumsko stvarno bitje? Razmišljanje, kako bi na podlagi predmetne teorije zgradil celotno filozofijo, ki bi premagala psihologizem ter dosegla objektivno realnost, je značilno za vse Vebrovo dosedanje delo in je predmet zelo novih in zanimivih poglavij v njegovih spisih (*prim.* prav tam: 144)."

Problem "prave" objektivnosti in realizma v tem smislu za predmetnostno teorijo lahko formuliramo tudi v terminih razlikovanja med psihičnim, subjektivnim³,

1 Meje med obdobji niso tako ostre, so mehke ali nejasne (angleško *vague*), so pa dokaj jasno razločljiva osrednja dela obdobji: 1. faza: *Uvod v filozofijo* (1921), *Sistem filozofije* (1921); druga faza: *Filozofija* (1930); tretja faza: *Vprašanje stvarnosti*. Podlaga *Filozofiji* tvoriita predvsem *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (1927) ter *Predstavna produkcija* (1928). Zamislil iz obeh del je Veber v *Filozofiji* povzel, pa tudi pomembno dopolnil. Predhodnica dela *Vprašanje stvarnosti* je *Knjiga o Bogu* (1934) (*prim.* začetek besedila *Slovenska filozofska mavrica l. 1930* (*prim.* Žalec: 246-249), razviden je tudi iz moje pojasnitve Vebrove filozofije v *Reprezentacijah* (*prim.* Žalec, 1998): 1 obdobje: poglavje »Predmetnostna teorija« in poglavje »Spoznavna teorija zgodnjega Vebra«; 2. obdobje: poglavje »Filozofija (1930)«; 3. obdobje: poglavje »Vprašanje stvarnosti«.

2 Vprašanje spoznanja je bilo motor Vebrovega razvoja (*prim.* Janžekovič, 1977b <1934>; Janžekovič, 1977d <1941>; Žalec, 1998, poglavje Spoznavna teorija zgodnjega Vebra; Žalec, 2000 a. Za prvi dve epistemološki obdobji *prim.* Žalec, 1998, poglavje »Spoznavna teorija zgodnjega Vebra«, za tretje delo *Filozofija* (1930), za četrto *Knjigo o Bogu* (1934), za peto *Vprašanje stvarnosti* (1939) in Žalec, 2000b: 249).

3 Pojemovno razliko med psihičnim in subjektivnim Veber vsaj implicitno pozna, eksplicitno razlikovanje pa zasledimo denimo pri Ingardnu (*prim.* Ingarden, 1980: 238).

objektivnim ter faktičnim. Psihično je tisto, kar je del ali konstituent doživljaja. Subjektivno v zadevnem oziru je tisto, kar je v zadevnem oziru odvisno od doživljaja. Bitnost je lahko subjektivna, pa ni psihična. "Hvaležen" kandidat za tako bitnost je rumeno ali rumena bitnost. Objektivno v zadevnem oziru je tisto, kar je v zadevnem oziru neodvisno od doživljaja. Predmeti doživljanja so, po predmetnostni teoriji, po svoji takšnosti in po svojem nahajanju neodvisni od doživljanja, se pravi v obeh pogledih objektivni. Bitnost pa je lahko objektivna, četudi ni faktična. Po Vebru iz *Sistema filozofije* so takšni vsi tisti predmeti, ki zgolj samujejo, ki niti ne obstajajo niti ne bivajo (prim. Žalec, 1998: 146-47, 159-60). (Ne)odvisnost od doživljaja je potrebno še tako relativizirati, da so tudi doživljaji sami (lahko) faktični ali objektivni. Predmetnostna teorija je uspela prepričljivo formulirati razloge za tezo, da večina predmetov doživljanja ni nič psihičnega, se pravi, niso konstituenti naših doživljajev: naši doživljaji niso rumeni, smrdljivi, okrogli itd. Nekaj pa je rumenega, smrdljivega, okroglega itd., nahaja se nekaj rumenega itd. Torej niti rumene bitnosti niti rumenost niso konstituenti naših doživljajev, drugače rečeno, niso del naših doživljajev (prim. Žalec, 1998: 162-63). Če pa niso del našega doživljanja, to še ne pomeni, da niso subjektivni, odvisni od doživljanja. Predmetnostna teorija je bila prepričljiva v svojem antipsihologizmu. Antipsihologist glede bitnosti x trdi, da bitnost x ni nič psihičnega, da x ni konstituent, če je komu ljubše, del psihičnega doživljanja (denimo matematični psihologist trdi, da so matematične operacije, števila itd. zgolj vrsta psihičnih stanj, dogodkov ali procesov). Psihologizem glede x pa ne implicira objektivizma, ki je eden od pomenov *realizma*, torej da je x neodvisen od doživljanja. Pravzaprav zahteva utemeljitev realizma glede x tri korake (prim. Žalec, 1999: 250-253): 1. utemeljitev antipsihologizma glede x ; 2. utemeljitev, da x ni odvisen od posameznih doživljajev; 3. utemeljitev, da x ni odvisen od nobenega doživljanja. Drugi korak je utemeljitev posameznostne neodvisnosti, tretji pa v nekem smislu vrstne. V obravnavo se lahko oz. se mora vključiti še tematiziranje generične ali časovne ali zgodovinske odvisnosti: x je lahko odvisen od faktičnosti y samo v nekem časovnem intervalu; ni potrebno, da je y vseskozi faktičen, vendar določeno obdobje je tak moral biti.⁴ Pa tudi po vseh teh utemeljenih miselnih korakih še vedno ne bi sledilo, da je x faktičen v Vebrovem smislu iz *Sistema filozofije*. Kakorkoli že, razmišljanje Twardovskega, na katerega je Meinong oprl svojo realistično zgradbo, je zadoščalo zgolj za antipsihologizem (prvi korak na poti k realizmu), ne pa za nadaljnje korake k objektivnosti in faktičnosti predmetov. Meinong je objektivizem preprosto sprejel na podlagi utemeljenega antipsihologizma, brez dodatnega utemeljevanja (prim. Findlay, 1963: 343). Veber je v *Sistemu filozofije* iz trditve, da relacija intencionalnosti ni vzročna relacija (menim, da neutemeljeno), sklepal, da so predmeti doživljanja nesubjektivni, objektivni v zgornjem smislu (prim. Žalec, 1998: 160). Utemeljitev teze o nesubjektivni faktičnosti predmetov pa je tisto, kar ga je resnično mučilo.

V *Sistemu filozofije* Veber pravi, da je spoznavna teorija Ahilova peta predmetnostne teorije, kolikor hoče spoznanje pojasniti (zgolj) predmetno. Jedro njegovega filozofiranja predstavlja njegova filozofija psihologije oz. njegova filozofija duha. Tako kot Meinong je razlikoval štiri osnovne razrede doživljajev: predstave, misli, čustva, stremjenja. Vsak doživljaj ima dve komponenti: vsebino in dej. Vsebina je po svojem obstoju in po svoji takšnosti nujnostno enostransko odvisna od svojega predmeta: drugačen predmet implicira drugačno vsebino. Predmet je neodvisen od vsakega doživ-

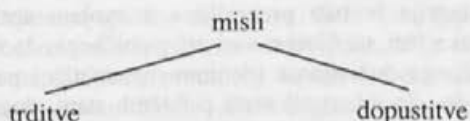
⁴ Husserlovo izjemno natančno, po obsegu bogato in za pričujoče vprašanje objektivizma zelo relevantno analizo odvisnosti najdemo v njegovi tretji, mereološki logični raziskavi z naslovom "Del in celota" (prim. Žalec, 1998: 83-109 (poglavje "Husserlova teorija dela in celote")).

ljanja in *eo ipso* od vsake vsebine. Vsi predmeti so v tem smislu objektivni. Dej doživljaja ni odvisen od predmeta. Odnos med doživljajem in njegovim predmetom ni vzročen, ampak idealen.

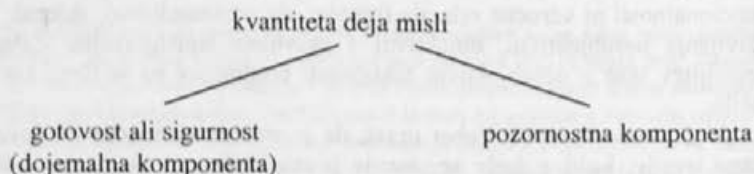
Vsaki vrsti doživljaja ustreza *sui generis* predmet: predstavam osnove, mislim dejstva, čustvom vrednote in stremljenjem naji ali najstva. Obstajajo torej štirje tipi doživljanja in njim ustrezajoči predmeti

(1) predstava	→	osnova
(2) misel	→	dejstvo
(3) čustvo	→	vrednota
(4) stremljenje	→	najstvo

Za Vebra je spoznanje vrsta misli. Veber deli misli v dve skupini: pristne misli ali trditve, nepristne misli ali dopustitve.

Ko na primer pravim *London je glavno mesto Velike Britanije*, izražam trditve; če pa denimo rečem *Zamislimo si, da je gospod dekan v pritlični avli fakultete* in ne trdim, niti da je to dejstvo resnično niti da je neresnično, izražam dopustitev. Za Vebra je spoznanje vrsta pristne misli, vrsta trditve in potemtakem je predmet misli dejstvo. Možnost je lastnost dejstva. Maksimalna možnost je resničnost, ali kot pravi Veber, *istinitost* dejstva. Za vsak doživljaj velja, da ima vsak od obeh njegovih delov, njegova vsebina in njegov dej, tako kvantitativno kot tudi kvalitativno komponento. Kvalitativni del vsebine predstavlja kvalitativni vidik dejstva, njen kvantitativni del pa njegov kvantitativni del, njegovo možnost. Dej doživljaja ima dve kvantitativni komponenti: pozornost in gotovost oz. sigurnost. Specifična komponenta misli je dojemanje. Vsaka misel je dojemanje in ni misli brez dojemanja. Doživljaj, ki je dojemanje, je tisto, čemur danes pravimo zavedanje ali samozavedanje ali morda najbolj natančno, fenomenalna zavest. Funkcijo dojemanja opravlja gotovostna komponenta.

Glavna funkcija dojemalne kvantitativne komponente je dojemanje kvantitativne plati dejstva (možnosti dejstva, ki jo predočuje kvantitativna komponenta vsebine misli, se pravi jakost afirmacije oz. negacije). Možnost dejstva, ki jo predočuje vsebinska jakost, dojemata v primeru trditve gotovost, v primeru dopustitev pa sigurnost. Dojemanje je v primeru trditve pristno, v primeru dopustitev pa nepristno. Razvidnost je poseben primer dojemanja možnosti dejstva. Torej razvidnost pripada deju pristne misli. Razvidnost je kvaliteta kvantitativne komponente deja. Kvantitativna komponenta vsebine predočuje kvantitativno stran dejstva. Razvidnost je kvaliteta deja, ki ne predočuje

kvantitete dejstva, ampak jo samo dojema. Dej ne predočuje, ampak samo dojema.

Spoznanje je razvidna pristna misel, razvidna trditve. Kaj so pogoji za razvidno dojevanje?

Vse misli so bodisi dopustitve bodisi trditve, se pravi misli z manjšim ali večjim prepričanjem. Od kod izvira to prepričanje? Po Vebru so tri možnosti:

iz misli same,

iz psiholoških osnov,

iz drugih, nepsiholoških dejavnikov.

V prvo skupino spada apriorno spoznanje. Vebrovi primeri so trditve kot na primer $2 \times 2 = 4$, *Del je manjši kot celota*. V drugo skupino spadajo trditve kot *Toplota razteza kovino*, *Telesa padajo navzdol*, *Na soncu se sneg stopi*. To so primeri aposteriornih spoznanj. V tretjo skupino spadajo vse ostale trditve. Ko Veber razpravlja o tretjem tipu trditve, omenja ponavljanje izjave, čustvene dejavnike, sugestivno avtoritarno moč osebnosti in podobno. Trditve iz prvih dveh skupin so avtonomne ali razvidne, trditve tretjega tipa pa heteronomne ali nerazvidne. Vse in samo avtonomne trditve so spoznanje.

Zgolj pristne misli so v *Sistemu* spoznavni doživljaji. Pristnost je stvar deja. *Ergo* resničnost ni odvisna od vsebine, se pravi predmeta, ampak od deja doživljanja. Potemtakem pa je resnica nekaj zgolj subjektivnega? Tak sklep bi pokazal spoznavnoteoretsko nepolodnost predmetnostne teorije (*prim. Janžekovič, 1977b: 145*). Toda natančno rečeno po Vebrovem mnenju ni resnica, ampak doživljanje resnice, odvisno od deja. Težava, ki jo je Veber videl v predmetnosti teoriji, je bila tale: tudi ko se motimo, pa mislimo, da imamo prav, je predmet naše misli lahko (maksimalna) resničnost dejstva; in ko imamo prav, pa mislimo, da se motimo, je predmet naše misli dejstvo z (minimalno) resničnostjo. Torej nam nič na predmetu naše misli ne jamči, da je ta predmetna resničnost oz. možnost objektivno, če se lahko tako izrazim, tudi v ožjem, spoznavno teoretskem smislu, ne samo v predmetnostno teoretiškem pomenu, objektivna ali faktučna.

Zato Veber v *Sistemu* razlikuje med čisto predmetnimi možnostmi in možnostmi, ki so hkrati tudi transcendentne. Možnosti prve vrste lahko predočujejo trditve katerekoli vrste. Možnosti druge vrste lahko predočujejo samo avtonomne trditve. Veber v določenem smislu opredeli spoznanje kot opravičeno resnično prepričanje. Prepričanju ustreza trditve, opravičenju razvidnost trditve, resničnost pa je dana s transcendentno "istinitostjo", kot pravi Veber, ali z resničnostjo, kot govorimo mi, ustreznega dejstva. "Kje" je ta transcendentna ali objektivna resničnost? Odgovora Veber v *Sistemu* na to vprašanje ni dal, se je pa lotil bolj praktičnega problema: katere misli to(e) transcendentno(e) resničnost(i) zadevajo in katere jo (jih) zgrešijo? Tega odgovora ni niti v *Problemih sodobne filozofije*, v *Uvodu* pa je tako ali tako spoznavne probleme pustil ob strani:

"kakor da je filozof pozabil na čudne ugotovitve v *Sistemu*, kjer je našel neznanko, ki je bolj objektivna kakor objekt in bolj istinita kakor predmetna istinitost (Janžekovič, 1977b: 146)."

2. "postaja"

Za to obdobje so reprezentativna predvsem njegova knjižna dela iz leta 1923: *Znanost in vera*, *Problemi sodobne filozofije* ter *Etika*. Razvidne trditve ne istoveti več z avtonomnimi sodbami, saj razvidnost istoveti s prepričanjem (*prim. Veber, 1923b*).⁵

⁵ Nepogrešljivost razvidnosti v teoriji spoznanja je zagovarjal Janžekovič. V skladu s tem je kritiziral

Veber je trdil, da nobena misel ne predočuje transcendentne resničnosti svojega predmeta (*prim.* Veber, 1923a).

V *Znanost in vera* spet naletimo na zgornjo neznanko. Veber govori o religioznem čustvu kot neizvedljivem iz kakšnega drugega doživljanja. Njegov predmet je absolutna, nadvse nadempirična transcendentnost, ki je popolna vsebinska neznanka, ki pa jo moramo postulirati:

"Naj nikakor ne moti izraz "postulirati", "predpostavljati", češ da gre le za logičen postulat. Brez te neznanke bi, kakor smo videli, imele pristne in nepristne misli enako veljavo, ne bi bilo razlike med resnico in zmoto, ne med dejanskimi, možnimi in nemožnimi bitji. Posledica bi bil skrajni psihologizem, subjektivizem, idealizem, vsekakor monizem, ki ga je Veber uspešno zavrnil. Dokazi, ki pobijajo monizem, dokazujejo **dejansko bivanje** naše neznanke. Toda, kar ostane, je neznanka, ki je ni mogoče dokazati v smislu "pokazati". Samo to hoče reči izraz "predpostavljati". ... Marsikaj nam je še neznano, toda vsaj načelno lahko postane kdaj predmet spoznanja, glede naše neznanke pa je to izključeno, ker sploh ni predmet, ker ji ni prirejena miselna vsebina, ampak miselni dej (Janžekovič, 1977b: 147-48)."

Leto dni pozneje, v *Očrtu psihologije*, Veber govori o "istinitosti" kot o posebni nepsihični kategoriji na predmetih avtonomnega mišljenja, ki ne more biti predmet nobene vsebine in torej ni noben predmet. Problem neznanke obravnava tudi *Estetika* (1925),

"zlasti temeljito se pa ukvarja z njim "Problem predstavne produkcije", ki prinaša že podrobnejšo skico za istinitostni dokaz; študija že tudi napoveduje Knjigo o Bogu. Ta mesta nudijo celo vrsto izrazov, ki z raznih vidikov osvetljujejo našo neznanko. Imenuje se "istinitost", "transcendencija, tj. obenem objektivna istinitost", "načelna, vsebinska nadempirična neznanka sveta in življenja", "transcendencija v najstrožjem pomenu besede", "stroga objektivnost", "faktičnost", "fakticiteta", nasprotje praznega ničā, nosilka svetostne vrednote, predmet religioznega čustvovanja, božanstvo, bog, Bog (Janžekovič, 1977b: 148)."

Veber je izklesal pet (*Problemi sodobne filozofije*) oziroma sedem (*Etika*) postulatov za pravilno umsko doživetje (*prim.* Veber, 1923b oziroma 1923c).

Etika (*prim.* Veber, 1923c: 453-476):

"1. Načelo istinitosti oziroma neistinitosti in večje ali manjše istinitosti oziroma neistinitosti dejstev (*prav tam*: 453)."

"2. Načelo resnice ali neresnice in večje ali manjše resnice in neresnice (*prav tam*: 456)."

"3. Načelo zgolj vnanje in obenem notranje resnice (*prav tam*: 459)."

"4. Načelo vključenih posameznih slučajev (*prav tam*: 462)."

"5. Načelo materijalne in formalne resnice oziroma neresnice (*prav tam*: 466)."

"6. Načelo prioritete materijalne resnice napram formalni (*prav tam*: 471)."

"7. Načelo sklenjene formalne pravilnosti mišljenja (*prav tam*: 474)."

Ad načelo (1)

Logika govori po Vebru o logični pravilnosti oziroma napačnosti našega mišljenja. Ta pravilnost oziroma nepravilnost ne bi pomenila po Vebru ničesar, opraviti bi imeli samo z besedami brez pomena, če ne bi bilo legitimnega pojma resničnosti oziroma neresničnosti ali večje ali manjše resničnosti oziroma neresničnosti ustrežajočih dejstev. V strogem smislu bi lahko imenovali pravilne samo tiste trditve, katerih predmet je

Veber, da po eni strani eksplicitno zavrže razvidnost, drugje pa se nanjo sklicuje pri utemeljevanju oz. upravičevanju svojih pogledov (*prim.* Janžekovič, 1977d <1941>).

resnično dejstvo; in nepravilne ali napačne bi lahko imenovali samo trditve, katerih predmet je neresnično dejstvo. Večji ali manjši resničnosti dejstva ustreza večja ali manjša pravilnost trditve, ki predočuje to dejstvo.

Kaj je večja ali manjša resničnost dejstva, logika ne raziskuje. To je predmet teorije spoznanja. Logika ta pojem predpostavlja, sicer bi se sesula v prazen nič (*prim. prav tam: 454*).

Veber že v *Sistemu filozofije* sprejema dve med seboj precej "sovražni" trditvi; po eni strani je zapisal, da so vse avtonomne trditve spoznanja, po drugi strani pa je trdil, da so le "istinita" dejstva, se pravi dejstva z maksimalno možnostjo, predmet spoznanja (*prim. Veber, 1921b: 205; Žalec, 1998: 167*). Slednja trditev je (vsaj v kontekstu svoje izrečenosti, se pravi v okviru spoznavne teorije zgodnejšega Veberja, težko razumljiva. Lahko bi na podlagi trditve, da je za spoznanje potrebno predočevanje dejstev o dejstvih (in morda o trditvah), dejali, da je konec koncev vendarle pogoj za spoznanje trditev o resničnem dejstvu. Takih misli pa Veber ni nikjer jasno razvil. To smer razmišljanja lahko zaslutimo v njegovih izvajanjih v *Sistemu filozofije*, da je dojemanje pogoj za vsako misel. Zamisel o potrebnosti meta-dejstev oz. meta-trditev za dojemanje je eksplicitno zagovarjal Meinong (*prim. Žalec, 1998: 163*). Taka rešitev pa postaja še bolj zapletena in vprašljiva v okviru njegovega drugega spoznavno-teoretskega obdobja zaradi skrivnostnosti ustvarjalca resničnosti. Naj omenim, da je Veber vseskozi zagovarjal izrazito holistično razumevanje resničnosti (in kasneje veljavnosti), ki pa je korespondenčno.

Ad načelo (2)

Resničnost m ni lastnost dejstev, ampak je lastnost prepričanj ali trditev. Resničnost dejstva in resničnost m trditve, ki predočuje to dejstvo, sta korelativa.⁶

Ad načelo (3)

Trditev je lahko zgolj zunanje, ne pa notranje pravilna. Da bi bila notranje pravilna, mora biti razvidna.

Ad načelo (4)

Logika ugotavlja zakone, na primer zakon identitete, ki pravi, da je vsaka bitnost identična sami sebi. Zakoni logike morajo biti taki, da ni bitnosti, ki bi jih kršila. Tako morajo biti ta miza, ta stol, ta publika, ta predavalnica itd. identični sami s seboj.

Ad načelo (5)

Materialno resnične so tiste trditve, katerih predmet je resnično dejstvo. Formalno resnične so take trditve, ki so z drugimi trditvami v takem odnosu, da bi njihova materialna pravilnost ali nepravilnost sama po sebi sledila iz materialne pravilnosti ali nepravilnosti teh drugih trditev. Toda za to pravilnost je irelevantno, če so te druge trditve materialno pravilne ali nepravilne.

Ad načelo (6)

Kadarkoli bi se morali odločiti med formalno resnično, toda materialno napačno trditvijo in katerokoli materialno resnično trditvijo, moramo izbrati zadnjo.

⁶ Veber je za resničnost misli, resničnost m , uporabljal izraz *resničnost*, za resničnost dejstev pa izraz *istinitost*.

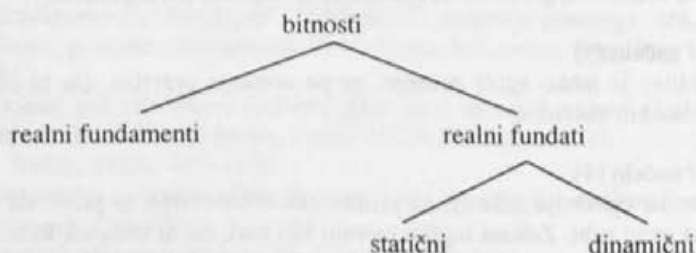
Ad načelo (7)

Da bi bil sklep formalno pravilen v vsakem pogledu, mora prvič slediti iz materialne pravilnosti svojih premis in drugič, te premise morajo biti zunaj formalne (ne)pravilnosti ali pa so formalno korektne.

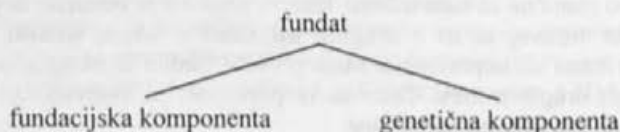
3. "postaja"

Najbolj zgoščeno in zaokroženo je Veber zadevne poglede predstavil v delu *Filozofija*, iz leta 1930, podlago mislim v njem pa tvorita predvsem dve besedili: knjižno delo *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (1927) ter daljše besedilo v publikacijah takratnega slovenskega društva za humanistične študije, *Predstavna produkcija* (1928), ki je poleg njegove razprave o pozornosti najbolj "tehnično" Vebovo besedilo. Veber je govoril o zgolj zunanji pravilnosti umskih doživljajev in o notranje pravilnih umskih doživljajih. Za notranjo pravilnost doživljanja ni dovolj zgolj to, da doživljanje ustreza faktični bitnosti; potrebna je tudi aktivnost na strani subjekta doživljanja. Te doživljanje moramo doživljati, kot se je izrazil Veber, z našim pristankom. Samo taka prepričanja so naše spoznanje ali naše napake. Dejstvo tega pristanka ni po Vebru nič drugega kot človeška volja. Ta volja je edini dinamični fundat subjekta, ki v posebnem smislu izvira iz subjekta in ki ima funkcijo, da povezan s prepričanja, čustvi in stremljenji, naredi ta doživljanja notranje pravilna ali napačna. Da bi bolje razumeli, kaj je imel Veber v mislih, si moramo malce pogloblje ogledati njegovo pojmovanje volje (*prim.* Veber, 1930: 165, op. 25).

Veber je razdelil realne fundate (zaznavne fundate) v statične in dinamične (*prim.* prav tam: 166, op. 25):

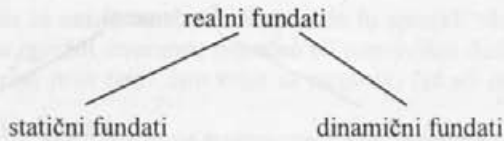

Vsak fundat ima fundacijsko in genetično komponento.

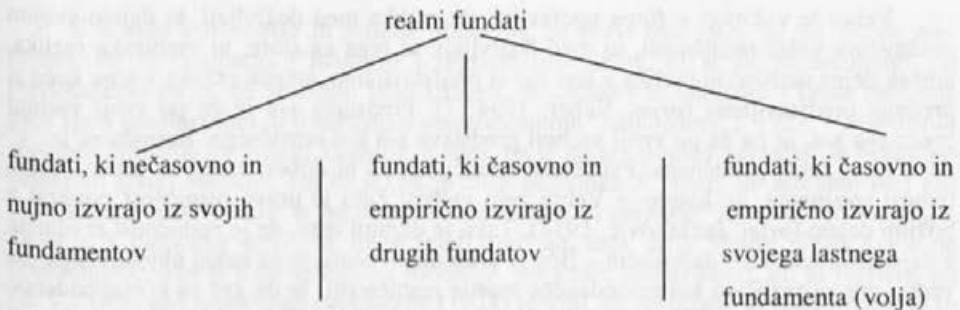

Zamislimo si dva primera. Primer (A) je stik med rdečo biljardno kroglo in biljardno mizo. Drugi primer, primer (B), je gibanje rdeče biljardne kroglice. Kaj je pomembna razlika med dvema primeroma, relevantna za našo razpravo? Premikanje rdeče kroglice temelji na tej kroglici, toda ne izvira iz te rdeče kroglice, ampak na primer iz bele kroglice, ki je zadela rdečo kroglico.

Primer (A) Realni stik med biljardno kroglo in biljardno mizo ne samo da temelji na tej kroglici in mizi ali njuni prostorski določenosti; ta stik tudi nečasovno in nujno izvira iz njih. Tako dobimo naslednjo sliko

Statični fundati ne samo temeljijo na svojih fundamentih, ampak tudi nečasovno in nujno izvirajo iz njih. Dinamični fundati temeljijo na svojih fundamentih, toda časovno in izkustveno izvirajo iz drugih realnih fundatov. Vsa vzročnost ni nič drugega kot tako zakonito izviranje enega realnega fundata iz drugega realnega fundata (*prim. prav tam: 167*). Toda obstaja še tretji tip primerov, in na ta tretji tip se nanaša Vebrov izraz *volja*. Volja je dinamični fundat, ki časovno in izkustveno izvira iz svojega lastnega fundamenta. Tako dobimo tole razvrstitev

Volja je dinamični fundat, ki časovno in izkustveno izvira iz svojega lastnega fundamenta.

"Prevažno pa je zdaj nadaljnje dejstvo, da meri vsa prirodna "vzročnost" samo na orisane dinamične fundate ozir. da *ta* vzročnost v bistvu sploh ni nič drugega nego vprav zakonito izviranje realnega fundata – iz (drugega) realnega fundata. Torej se tem bolj samo po sebi vsiljuje vprašanje, ali ne nahajamo še take realne fundate, ki bi tudi le časovno-izkustveno izvirali, to pa – iz lastnih fundamentov in ki bi se torej od doslej orisanih dinamičnih fundatov razlikovali v tem, da bi ne izvirali iz *drugih* fundatov, od vseh statičnih fundatov pa v tem, da bi tudi njih izviranje bilo le časovno izkustveno, ne pa brezčasno-nujno. In že na podlagi vseh dosedanjih glavnih izvajanj smemo upravičeno domnevati, da je vprav volja in to kot orisana *samodejavnost* človeškega (osebnega) subjekta edini skustveno obstinjeni dinamični fundat te posebne vrste. Še jasneje pa bodo nam to pokazala izvajanja v sledečem poglavju (str. 86-98), kjer bomo videli, da je vprav človeški subjekt edini skustveno-obstinjeni realno-dinamični, to je pravi *podstatni* ali *substancialni* nosilec svojih doživetij, da pa so vsi živalski ter rastlinski subjekti kakor tudi mrtve prirodne "reči" le – na svojih doživetjih in prirodnih lastnostih *zgrajene* danosti. Mrtve reči ter rastlinsko-živalski subjekti so pravzaprav le goli *statični fundati*, človeški subjekti pa so edini skustveno obstinjeni – *dinamični fundamenti*. Tako je tudi povsem umevno, da vsi taki dinamični fundati, ki imajo za svoje fundamente le mrtve in žive reči, izvirajo in morajo izvirati le iz drugih dinamičnih fundatov, ki imajo za svoje fundamente zopet iste ali (in to končno nujno) druge reči (*prav tam: 167*)."

Volja ni vzročni proces v naravnem smislu. Je svobodni proces, ki pa ni naključen. Naključje ni samo nasprotje vzročnosti, ampak je tudi nasprotje vsake osebne svobode (*prim.* prav tam: 168). Tako bi lahko v tem smislu rekli, da je vse naše spoznanje svobodno in da so samo svobodne bitnosti zmožne spoznanja v Vebrovem (notranjem) smislu.

4. "postaja"

Weber je v *Knjigi o Bogu* ugotavljal, da razlika med doživljaji, ki dajejo svojim predmetom videz resničnosti, in med doživljaji, ki tega ne store, ni vsebinska razlika, ampak dejna razlika: ni razlika v tem *kaj* si predstavljamo, ampak razlika v tem, *kako* si predmet predstavljamo (*prim.* Weber, 1934: 7). Predstava x-a je že po svoji vsebini predstava x-a, ni pa že po svoji vsebini predstava x-a kot resničnega. Resničnost je "v" deju, torej nekaj psihičnega. Psihičnost resničnosti pa ni dober temelj za pravo objektivnost spoznanja, do katere je Vebru zelo veliko. Zato je pravo resničnost povezal z božjim dejem (*prim.* Janžekovič, 1934). Tako je ohranil tezo, da je resničnost predmeta v deju (psihičnem oz. duhovnem – Bog je čista duhovnost), je pa nekaj objektivnega. Še vedno gre za različico korespondenčne teorije resničnosti, le da gre za korespondenco naših dejev božjemu deju. V pogledu korespondiranja resničnega doživljaja božjemu aktu Vebrovo stališče spominja na poglede Tomaža Akvinskega in Brentana, v odvisnosti resničnosti bitnosti od božjega duha pa tudi na Berkeleyja.

5. postaja

Podlaga Vebrovih pogledov na spoznanje v tem zadnjem obdobju je njegova teorija dojemanja stvarnosti. To teorijo je začel razvijati že v *Filozofiji*, pa potem v *Knjigi o Bogu* (1934), vendar je svoje poglede dokončno izklesal in popravil šele v svojem zadnjem velikem in morda najpomembnejšem delu, *Vprašanje stvarnosti*, ki je izšlo 1939. leta. Vebrova linija razmišljanja v *Vprašanju stvarnosti* je takšna:

korak: Weber poskuša upravičiti trditev o predočevalni oziroma ponazorjevalni in o zadevalni oziroma postvarjevalni plati čutenja.

korak: Poskuša utemeljiti trditev o posebnem čutu za stvarno in zgolj pojavno, za zunanje in notranje, za živo in mrtvo. Ta čut za stvarnost je zmožnost pravičnega doživljanja dejansko stvarnega in navideznega, notranjega in zunanjega, živega in neživega, mrtvega (*prim.* Weber, 1939: 314).⁷

7 Weber v *Vprašanju stvarnosti* svoje razmišljanje artikulira tudi v izrazih *substancia* oz. *akcidenca*. Pri pojmih (izrazih) *substancia/subjekt* /*podstat/kajstvo* /*reč/stvarnost* vs. *akcidence/pritike/kakovosti/lastnosti/pojavi/prikazni* je potrebno upoštevati razvoj Vebrove filozofije. Kajstvo je tisto, kar ima kakovosti. Kakovosti po nujnosti zahtevajo obstoj ali bivanje tega, česar kakovosti so - kajstva (*prim.* Žalec, 1998: 119-20). To je stališče prvega obdobja. Drugo obdobje: prava podstat je tisto, kar ima lastne vzročne moči. Edina bitnost, ki nam je dana izkustveno in ima lastne vzročne moči ali lastno dejavnost, je človeška oseba. Torej je oseba edina izkustveno dana podstat (Žalec, 1998: 179-182). V tretjem obdobju so substance tisto, na kar zadevamo, se pravi stvarnost (za razliko od pojavov, ki si jih predočujemo) (*prim.* Janžekovič, 1977c<1935>; Žalec, 1998: 201ss). To je povsem resnična trditev, če

korak: Toda bilo bi nerazumno, trdi Veber, da bi sprejeli obstoj take zmožnosti, katere funkcija bi bila zgrešiti stvarnost, napačno ali nepravilno doživljanje stvarnega in zgolj navideznega (*prim. prav tam*). Isto velja za razumski čut ali zmožnost razumskega razmišljanja.

Skratka, shema oz. skica Vebrove argumentacije je naslednja:

Imamo predočevalno in zadevalno plat čutenja.

Imamo poseben čut, sposobnost za čutenje realnosti.

(3) Teleološko razmišljanje.

V smislu zgornjih razmišljanj lahko govorimo o Vebrovem teleološkem upravičenju trditve, da so naše izkušnje in naše misli v večini primerov pravilne. Zmota je občasen odklon od pravilnega psihičnega življenja.

Sklep

V *Uvodu v filozofijo in Sistemu filozofije*, se pravi leta 1921, je bil Veber pričnan, da je faktičnost ("istinitost") lastnost predmetov, ki si jo predočujemo, ne predočujemo pa si, če se lahko tako izrazim, faktičnosti te faktičnosti (zato razlikuje med zgolj predmetnimi in (obenem) transcendentnimi "istinitostmi"). 1923, v *Problemih sodobne filozofije* ter v delu *Znanost in vera*, pa je takšen pogled zavračal. Je nekaj, po čemer so stvari faktične, kaj to je, pa je čista neznanca X. Torej ne moremo reči niti tega, kakšne vrste bitnost ta faktičnost je. Marsikdo bi verjetno "zahteval" formulacijo, da če je X radikalna skrivnost, ne bi smeli trditi niti tega, da je bitnost. Tega X-a si ne predočujemo, kot je trdil v *Sistemu filozofije*, in potem ugotavljamo, ali je faktičen ali ne. V *Problemih predstavnne produkcije* (1928) je trdil, da faktičnost ni lastnost, ker bi to vodilo v regres *ad infinitum*. *Filozofija* (1930) je notranje pravilno doživljanje povezala z osebito voljo. V *Knjigi o Bogu* (1934) razvije tezo, da je faktičnost odvisna od božjega deja.⁸ V *Vprašanju stvarnosti* (1939) ostaja na stališču, da si faktičnosti ne predočujemo, vendar pa bistveno dopolni, modificira ter razvije tezo o njenem zadevanju.

Literatura:

- FINDLAY, J.N. 1963 *Theory of Objects and Values*. Oxford University Press. London.
- HRIBAR, T. 1990 *O svetem na Slovenskem*. Obzorja, zbirka *Znamenja*. Maribor.
- INGARDEN, R. "Glasbena umetnina in problem njene istovetnosti". V: *Eseji iz estetike* (prev. Frane Jerman). Slovenska matica. Ljubljana, str. 215-371.
- JANŽEKOVIČ, J. (avtor sam je tudi urednik) 1977a *Domoljubni spisi, Vebrova filozofija. Izbrani spisi*, 2. zvezek. Mohorjeva družba. Celje.
- JANŽEKOVIČ, J. 1977b <1934> "Vebrova pot do knjige o Bogu". V: Janžekovič, 1977a, str. 141-159, 265-268.

izvzamemo dvoje bitnosti: zadevalne (stvarne) akcidence (za razliko od fenomenalnih, ki so nestvarne). Veber loči dve vrsti akcidence: akcidence, ki si jih predočujemo, in stvarne, objektivne akcidence (lastnosti ali kategorije), na katere zadevamo (*prim. prav tam*, str. 114). Primera prvih sta belo, trdo, primeri drugih pa neživo – živo, statično – dinamično, zunanje – notranje (*prim. Žalec, 1998: 201*). Druga izjema je Bog, ki je Stvarnost, na katerega pa ne zadevamo (*prim. Žalec, 1998: 216-218* (podpoglavje Teorija stvarnosti)).

⁸ Vprašanje neznanke, svetega, božjega, skrivnosti ipd. pri Veburu sta od sodobnejših slovenskih filozofov obravnavala tudi Tine Hribar in Marko Uršič (*prim. Hribar, 1990; Uršič, 1994*). Razliko med njunimi pogledi je slednji artikuliral takole: "V Hribarjevi polemiki s filozofijo religije Franceta Vebra se postavljam na Vebrovo stran, ko pravim, da ne vidim razloga, zakaj naj bi vera v enega in edinega Boga *ipso facto* že pomenila tudi »popredmetenje« Vebrove "velike neznanke", kot meni Hribar (Uršič, 1995: 101)."

- JANŽEKOVIČ, J. 1977c<1935> "Razvoj Vebrovega nazora o podstatih" str. 160-187, 268-270.
- JANŽEKOVIČ, J. 1977č<1936> "Vebrova filozofija in tvorni vzrok". V: Janžekovič, 1977a, str. 188-218, 270-273.
- JANŽEKOVČ 1977d <1941>"Razvoj Vebrovega nauka o spoznavanju". V: Janžekovič, 1977a, str. 219-255, 273-275.
- MEINONG, A. 1917 *Über emotionale Präsentation*. Sitzungsberichte der kais. Akademie d. Wiss. Wien. Philos.-histor. Kl., Bd. CLXXXIII, 2. Abhandlung.
- TROFENIK, R., ur. 1972b *Vom Gegenstand zum sein*. Dr. Rudolf Trofenik. München.
- TRSTENJAK, A. 1972 "Franz Webers philosophisches Gedankengut im Umriss." V: Vom Gegenstand zum Sein. Vom Meinong zu Weber. In honorem Francisci Weber, octogenarii. Dr. Rudolf Trofenik, ur. München, str. 15-68.
- TRSTENJAK, A. "Veber France". V: Slovenski biografski leksikon (ur.: Gspan A., Munda J., Petre F.). SAZU. Ljubljana, str. 374-378.
- URŠIČ, M. 1994 "Možnost Jakobove lestvice". V: *Gnostični eseji*. Nova revija (zbirka *Hieron*). Ljubljana, str. 119-160.
- URŠIČ, M. 1995 "Pogovor z Markom Uršičem (z avtorjem se je pogovarjal N. Grafenauer)". Nova revija, 163/164, str. 97-113.
- UŠENIČNIK, A. 1929/30 "France Veber: Filozofija. Načelni nauk o človeku in njegovem mestu in stvarstvu." V: Čas, XXIV/1929-30, str. 276-279. (Ponatisnjeno v Ušeničnik, 1940).
- UŠENIČNIK, A. 1940 "Moderen filozof France Veber." V: Izbrani spisi, II. Ljubljana, str. 300-311.
- VEBER, F. 1921 *Sistem filozofije*. Prva knjiga. O bistvu predmeta. Ig. Pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg. Ljubljana.
- VEBER, F. 1921 *Uvod v filozofijo*. Tiskovna zadruga. Ljubljana.
- VEBER, F. 1923a) *Znanost in vera*. Tiskovna zadruga. Ljubljana.
- VEBER, F. 1923b) *Problemi sodobne filozofije*. Zvezna tiskarna in knjigarna. Ljubljana.
- VEBER, F. 1923c) *Etika*. Učiteljska tiskarna. Ljubljana.
- VEBER, F. 1924a) *Očrt psihologije*. Zvezna tiskarna in knjigarna. Ljubljana.
- VEBER, F. 1924b) *Analitična psihologija*. Prvi poizkus sistematične geometrije duha. 1. snopič. Kleinmayer in Bamberg. Ljubljana.
- VEBER F. 1925 [1985 Slovenska matica. Ljubljana] *Estetika*. Publikacija znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. Filozofska sekcija št. 3. Zvezna tiskarna in knjigarna. Ljubljana.
- VEBER, F. 1927 *Idejni temelji slovanskega agrarizma*. Programatična socialna študija. Kmetijska tiskovna zadruga. Ljubljana.
- VEBER, F. 1928b "Problem predstavne produkcije." V: Razprave ZDHV, IV/1928, str. 139-253.
- VEBER, F. 1930 *Filozofija*. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana (ponatisnila (redakcija B. Žalec) I. 2000 Študentska založba v Ljubljani, v zbirki *Claritas*).
- VEBER, F. 1931 *Sv. Avguštin. Osnovne filoz. misli sv. Avguština. Poskus kulturno zgodovinske apologije novega življenjskega idealizma in svetovnega optimizma*. Zbirka Kosmos. Ljubljana.
- VEBER, F. 1934 *Knjiga o Bogu*. Mohorjeva družba. Celje.
- VEBER, F. 1938 *Nacionalizem in krščanstvo. Kulturna pisma Slovincem*. Ivo Peršuh. Ljubljana.
- VEBER, F. 1939 *Vprašanje stvarnosti*. Tiskarna Slatnar. Kamnik.
- VEBER, F. *Občutki in filozofski pogled na svet*. Tipkopis.
- ŽALEC, B. 1997 "Spoznavna teorija zgodnjega Vebra." V: Analiza I/I. Str. 127-136.
- ŽALEC, B. 1998 *Reprezentacije*. Študentska založba. Ljubljana.
- ŽALEC, B. 1999 *Realizem in reprezentacijska teorija duha. Doktorsko delo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo.
- ŽALEC, B. 2000a "Veber's Theory of Knowledge". V: *Austrian-Slovene philosophical euroconference, The Phenomenological Tradition in Slovenia, Austria and Neighbourhood*. Celje, str. 62.
- ŽALEC, B. 2000b "Slovenska filozofska mavrica leta 1930" V: Veber, 2000, str. 245-321.